

Modul 1 – Dosavadní stav sledování gramotností

Modul 1 představuje současný stav sledování gramotností Českou školní inspekci se zaměřením na postupy sledování podpory funkčních gramotností v rámci inspekční činnosti. Seznamuje s hlavními informacemi v oblasti záznamu dat, problematikou nástrojů pro sběr dat a hlavními metodami zjišťování podpory, rozvoje a výsledků vzdělávání v oblasti čtenářské gramotnosti. Nabízí základní přehled o dosavadních zjištěních ČŠI v oblasti čtenářské gramotnosti a seznamuje s jejich hlavními výstupy a možným využitím těchto informací v praxi škol. Dále modul nabízí základní informace o roli sledování gramotností v zahraničí a mezinárodních šetřeních se zaměřením na čtenářskou gramotnost.

Klíčová slova modulu

funkční gramotnost – programový cyklus – tematické šetření – tematická zpráva – nástroj pro sběr dat – InspIS – mezinárodní šetření – národní šetření

KAPITOLA Sledování gramotností v dosavadní činnosti ČŠI

Podkapitola: Sledování podpory funkčních gramotností Českou školní inspekci

Česká školní inspekce v rámci inspekční činnosti mimo jiné průběžně zjišťuje a hodnotí podporu, rozvoj a výsledky v oblasti vybraných funkčních gramotností, a to v rámci tzv. tříletého programového cyklu. Ve své dosavadní činnosti vychází Česká školní inspekce z následující definice funkční gramotnosti:

Funkční gramotnost (angl. functional literacy) je pojímána dvěma způsoby:

1. Znalosti, dovednosti a postoje, které jsou potřebné k plnému zapojení a účasti člověka v hospodářském, společenském a kulturním životě společnosti, ve které žije. Označení určitého způsobu chování, jmenovitě schopnost rozumět tištěným informacím a využívat je v každodenních činnostech, v osobním životě, v zaměstnání a v komunitě k tomu, aby jednotlivec dosáhl svých cílů, rozvinul svoje znalosti a potenciál. V mezinárodním výzkumu funkční gramotnosti dospělých (Literacy, Economy and Society, 1955) je tato gramotnost členěna do tří složek: literární, dokumentové a numerické. Opakem je funkční negramotnost (angl. functional illiteracy).
2. V užším pojetí: schopnosti, znalosti a dovednosti potřebné k úspěšnému vykonávání pracovní činnosti (funkce).

Inspekční hodnocení zaměřené na zjišťování podpory funkčních gramotností úzce souvisí s hodnocením školy v oblasti rozvoje a získávání klíčových kompetencí, které jsou požadovány v příslušných rámcových vzdělávacích programech (RVP) na jednotlivých stupních vzdělávání.

Programový cyklus

V rámci programového cyklu probíhá hodnocení vždy dvou zvolených funkčních gramotností pro daný školní rok, a to se zvláštním zaměřením na následující oblasti:

Cyklus A:

- vzdělávání v cizích jazycích
- rozvoj informační gramotnosti

Cyklus B:

- rozvoj čtenářské gramotnosti
- rozvoj matematické gramotnosti

Cyklus C:

- rozvoj sociální gramotnosti
- rozvoj přírodovědné gramotnosti

Programový cyklus – poslední tři proběhlé etapy:

2014/2015 cyklus A – šetření rozvoje vzdělávání v cizích jazycích a rozvoje informační gramotnosti

2013/2014 cyklus C – šetření rozvoje sociální gramotnosti a přírodovědné gramotnosti

2012/2013 cyklus B – šetření rozvoje čtenářské gramotnosti a matematické gramotnosti

Tematická zpráva k cyklu B je v příloze č. 3.

Podkapitola: Způsoby hodnocení podpory funkčních gramotností v rámci inspekční činnosti

Hodnocení zvolených funkčních gramotností probíhá formou tematického šetření, podle § 174 odst. 2 písm. a) zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Česká školní inspekce realizuje tematická šetření (dále také „šetření“) zaměřená na hodnocení zvolených funkčních gramotností v předškolním, základním a středním vzdělávání.

Výstupem tematického šetření je tematická zpráva (ustanovení § 174 odst. 15 školského zákona), která uvádí souhrnné informace o realizovaném šetření, zásadní zjištění a případná doporučení ke zlepšení.

Tematickou zprávu vydává Česká školní inspekce na základě shrnutí poznatků získaných z inspekční činnosti v určitém tematickém okruhu a jejich analýzy.

Tematické zprávy týkající se vybraných funkčních gramotností jsou pravidelně uveřejňovány na webových stránkách ČŠI (<http://www.csicr.cz/cz/DOKUMENTY/Tematicke-zpravy>). Tematické zprávy ke čtenářské gramotnosti jsou k dispozici v příloze.

Podkapitola: Hodnocení ostatních funkčních gramotností v příslušném školním roce

ČŠI souběžně s tematickým programovým cyklem, kdy se zaměřuje na komplexní hodnocení a podrobné šetření vždy dvou zvolených funkčních gramotností, sleduje při inspekční činnosti na místě rozvoj i všech ostatních gramotností, a to zejména přímo ve výuce při inspekčních hospitacích. Získává tak základní přehled o podpoře rozvoje těchto gramotností v mateřských, základních a středních školách navštívených v příslušném školním roce.

Každý školní rok tak Česká školní inspekce zjišťuje a analyzuje informace a údaje z rozvoje všech základních gramotností.

Souhrnné informace a zjištění jsou uváděny ve výročních zprávách České školní inspekce za příslušný školní rok (<http://www.csicr.cz/cz/DOKUMENTY/Vyrocní-zpravy>).

Podkapitola: Nástroje pro sběr dat

Doposud byla koncepce šetření a nástrojů pro sběr dat v rámci tematického šetření dané gramotnosti v příslušném cyklu, počet nástrojů a jejich obsah a struktura do určité míry určována aktuální potřebou ČŠI, odvíjela se od zjištění získaných při předchozím šetření dané gramotnosti v předchozím cyklu, případně dalších zadání (MŠMT apod.).

Postupně se formuloval záměr vytvořit možnost sledovat tzv. vývojové trendy v oblasti sledování gramotností, tzn. aby byly jednotlivé jevy a získané údaje sledovatelné a porovnatelné v průběhu času. Tento cíl se dařilo naplňovat nejvíce při sledování přímého pedagogického procesu, tedy pomocí tzv. formulářů pro záznam inspekční hospitace (dále „hospitační záznam“), kdy školní inspektoři přímo ve výuce získávali základní přehled o podpoře rozvoje dotyčné gramotnosti.

Tato skutečnost byla způsobena zejména tím, že doposud byly baterie nástrojů pro šetření gramotností užívaných v průběhu řady let vesměs nejednotné. Tento stav byl částečně zapříčiněn např. tím, že v rámci různých let a programových cyklů pracovaly na koncepcích tematických šetření různé pracovní skupiny, nebo faktem, kdy v návaznosti na různě zaměřená zadání a požadavky vážící se k aktuálním událostem v konkrétním školním roce bylo nezbytné flexibilně reagovat a tyto požadavky obratem zapracovat do aktuálních nástrojů a metodik.

Mimo jiné i z tohoto důvodu Česká školní inspekce přistoupila k záměru vytvořit a nastavit nové hodnocení účinnosti podpory vybraných funkčních gramotností, včetně navrzení nových metodik hodnocení účinnosti jejich podpory, nástrojů pro sběr dat i vzdělávacích obsahů pro vzdělávání inspekčních a pedagogických pracovníků.

Nástroje pro sběr dat v oblasti čtenářské gramotnosti

Do doby před zavedením nového hodnocení a zjišťování účinnosti podpory rozvoje a dosažených výsledků v oblasti čtenářské gramotnosti (jednoho z výstupů projektu NIQES) Česká školní inspekce při svém hodnocení vycházela z následující definice čtenářské gramotnosti:

Porozumění psanému textu, používání psaného textu a přemýšlení o něm s cílem rozvoje poznání a celkového potenciálu jedince, aby byl aktivním členem společnosti.

Literární gramotnost je schopnost nalézt a porozumět informaci z textů, které nejsou přímo určeny pro sdělení nějaké jednoduché informace.

Dokumentová gramotnost je schopnost potřebná k vyhledávání a využití přesné informace obsažené v nějakém dokumentu.

Do té doby bylo také obtížné se v rámci jednotlivých pracovních skupin shodnout na tom, co je tak zásadní a směrodatné pro sledování podpory, rozvoje a výsledků vzdělávání ve čtenářské gramotnosti, aby se to objevilo ve vytvořených nástrojích pro sběr dat, a na co se v rámci sledování čtenářské gramotnosti má ČŠI zaměřit především.

Z tohoto důvodu docházelo k tomu, že zatímco ve školním roce 2009/2010 byla čtenářská gramotnost pojímána a sledována ve velmi rozsáhlé formě (šetření obsahovalo záznamové archy pro rozhovor s ředitelem školy, s učiteli, odborníkem na čtenářskou gramotnost, hospitační záznamy ze sledovaných hodin, záznamové formuláře pro zjišťování údajů o škole v oblasti šetření čtenářské gramotnosti – zjišťovány byly personální podmínky, další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti ČG, způsoby hodnocení podpory ČG a činěná opatření, způsoby zjišťování výsledků v oblasti ČG apod.), ve školním roce 2012/2013 byla pozornost zaměřena zejména na to, jak je čtenářská gramotnost dětí a žáků rozvíjena přímo učiteli, tedy středem zájmu byl především průběh, kvalita a účinnost pedagogického procesu, včetně pedagogické interakce, klimatu třídy a projevů dětí a žáků v oblasti ČG a jejich dovedností a postojů přímo ve výuce. V rámci zjišťování údajů o škole bylo sledováno, zda např. škola formulovala cíle pro rozvoj čtenářské gramotnosti, v oblasti materiálních a personálních podmínek se ČŠI zaměřovala na zjištění, zda mají školy dostatek metodických materiálů a didaktických pomůcek pro rozvoj ČG atp. *Podrobnosti jsou uvedeny v tematické zprávě v příloze č. 3.*

V rámci hospitační činnosti bylo následně sledováno, zda jsou materiální možnosti využívány efektivně a účelně (např. využívání knihovny, didaktických materiálů a pomůcek, práce se zajímavými texty). Sledována byla také motivace žáků, činnosti učitele v oblasti forem a metod vyučování ve vztahu k rozvoji ČG apod.

Hospitační činnost ve školním roce 2012/2013 v oblasti sledování ČG – ukázka ukazatelů:

- Žák plní úkoly, které vyžadují práci s jinými zdroji, než jsou učebnice, učební texty nebo pracovní sešity
- Učitel/ka diferencuje výběr textů tak, že žáci mají možnost výběru dle náročnosti
- Učitel/ka pro rozvoj ČG žáků účinně využívá moderní technologie
- Učitel/ka při výuce využívá prostory a zdroje místní školní knihovny
- Žák si pod vedením učitele před čtením vybavuje a třídí dosavadní zkušenosti s tématem textu
- Učitel/ka využívá aktivity před čtením, tzn. účinné postupy k vybavení a utřídění dosavadních znalostí a zkušeností žáků a k určení účelu četby
- Učitel/ka využívá aktivity po čtení, tzn. účinné postupy k reflexi obsahu četby i procesu čtení
- Učitel/ka má stanovená kritéria pro úkoly spojené s četbou
- Žák shrnuje
- Žák vyvozuje
- Žák hodnotí text

- Žák i učitel sledují žákův pokrok při rozvoji ČG bez srovnávání se spolužáky
- Žák sám hodnotí své čtení a úkoly s ním spojené
- Žák při sebehodnocení čtenářských dovedností pracuje s nastavenými kritérii

V obou cyklech sledovala ČŠI rozvoj čtenářské gramotnosti při inspekční činnosti na místě ve všech třech stupních vzdělávání (v mateřských, základních a středních školách). Podrobnosti k šetření jsou k dispozici ve Výroční zprávě České školní inspekce za školní rok 2012/2013 (viz příloha č. 4) a příslušných tematických zprávách (viz další kapitola).

Potřeba nového hodnocení čtenářské gramotnosti

Výše zmíněné skutečnosti a dále nastavený trend České školní inspekce zaměřit svou pozornost (vedle podmínek a výsledků) zejména na pedagogický proces jako takový (jeho průběh, kvalitu a účinnost) a jeho hlavní aktéry byly jedním z důvodů potřeby navrhnout nové hodnocení účinnosti podpory a dosažených výsledků ve čtenářské gramotnosti, včetně nové definice, metodiky hodnocení podpory účinnosti čtenářské gramotnosti a nástrojů pro sběr dat a jejich vyhodnocování.

Nová definice čtenářské gramotnosti včetně navržených indikátorů jsou uvedeny v modulu 2 a 3 tohoto kurzu.

Podkapitola: Záznam dat

Způsob a možnosti zaznamenávání dat zjištěných při inspekční činnosti prošly v průběhu let obrovským vývojem.

V současné době mají nástroje pro sběr dat sofistikovanou elektronickou formu a obsahují řadu funkcionalit, data jsou zaznamenávána do elektronického systému.

Od 1. října školního roku 2014/2015 jsou data zjištěná při inspekční činnosti zaznamenávána do nově vyvinutého systému ČŠI pro záznam dat – InspIS (modulu InspIS DATA), který nahradil předchozí elektronický systém pro záznam dat.

Data jsou zaznamenávána přímo v systému různými uživateli na základě aplikačních rolí. Dle zaměření (předmětu) inspekční činnosti a typu nástroje mohou být nástroje, resp. formuláře vyplňovány inspekčními pracovníky nebo školou (ředitelem školy, vyučujícími, žáky, rodiči), školským zařízením apod. Školy a školská zařízení vyplňují data v systému pomocí jim přidělených přihlašovacích údajů (vyplňují např. dotazníky různého zaměření nebo se účastní inspekčního elektronického zjišťování).

Systém tak spolu s nově navrženými nástroji pro sledování čtenářské gramotnosti a metodikou hodnocení poskytuje možnost vysoce efektivního hodnocení a zjišťování účinnosti podpory a dosažených výsledků vzdělávání v oblasti čtenářské gramotnosti jak z hlediska potřeb České školní inspekce, tak zejména samotných škol.

Implementaci nových metod hodnocení a postupů sledování podporuje e-learningové vzdělávání inspekčních pracovníků a pedagogických pracovníků.

Informační systém ČŠI InspIS

Systém byl vyvinut v rámci projektu Národní systém inspekčního hodnocení vzdělávací soustavy (NIQES), jehož nositelem a realizátorem je Česká školní inspekce. Systém InspIS (<https://inspis.csicr.cz>) nahradil dosavadní elektronický systém ČŠI pro sběr dat. InspIS je informační systém pro multikriteriální hodnocení škol, ukládání a zpracování dat z výstupů

a výsledků činnosti ČŠI, plánování činnosti (včetně lidských a dalších zdrojů), vlastní hodnocení školy a komunikaci se školami.

Skládá se z několika systémových modulů:

- Informační systém ČŠI InspIS DATA – modul pro záznam inspekčních dat, inspekční elektronické zjišťování (INEZ) a zasílání záznamů o úrazech
- Informační systém ČŠI InspIS ŠVP – modul pro zadávání a hodnocení školních vzdělávacích programů – evaluační portál
- Informační systém ČŠI InspIS PORTÁL – modul pro prezentaci škol
- Informační systém ČŠI InspIS SET – modul pro elektronické testování – evaluační portál

Součástí systému je InspIS HELPDESK, který slouží mimo jiné pro komunikaci mezi školami a školskými zařízeními a ČŠI. Důležitým modulem je také InspIS E-LEARNING, jehož prostřednictvím probíhá vzdělávání inspekčních a pedagogických pracovníků. Jednotlivé moduly nabízí širokou škálu funkcionalit, které se odvíjejí od jejich účelového zaměření.

Podkapitola: Metody zjišťování podpory, rozvoje a výsledků vzdělávání v oblasti čtenářské gramotnosti

Dosavadní metody zjišťování podpory čtenářské gramotnosti úzce souvisí s doposud používanými nástroji pro sběr dat v rámci jednotlivých programových cyklů.

Využívány byly zejména metody a techniky, jako je inspekční pozorování, inspekční hospitační činnost, řízený inspekční rozhovor s vybranými osobami (např. ředitel školy, učitelé) a analýza materiálních a personálních podmínek v oblasti čtenářské gramotnosti.

Pozn.: Údaje o ostatních sledovaných gramotnostech, které nejsou v daný školní rok šetřeny formou tematického šetření, jsou souhrnně zaznamenávány do hospitačních záznamů pro příslušný stupeň vzdělávání (tzv. obecné hospitační záznamy).

KAPITOLA Přehled šetření ČŠI v oblasti čtenářské gramotnosti

V kapitole je uveden přehled výsledků tematických šetření a jejich souhrnných analýz, které se vztahují k hodnocení a zjišťování podpory (její účinnosti), podmínek rozvoje a výsledků výchovně-vzdělávacího procesu v oblasti čtenářské gramotnosti. K dispozici jsou zde odkazy na jednotlivé zprávy České školní inspekce, které byly doposud na toto téma publikovány.

Podkapitola: Výstupy z šetření čtenářské gramotnosti – podpora čtenářské gramotnosti ve školním roce 2012/2013

Opatření mateřských škol v oblasti rozvoje předčtenářských dovedností

Česká školní inspekce zjišťovala ve 220 mateřských školách opatření určená k rozvoji předčtenářských dovedností. Tři čtvrtiny navštívených mateřských škol formulovaly cíle pro rozvoj předčtenářské gramotnosti.

Nejčastěji uváděným opatřením pro rozvoj předčtenářské gramotnosti bylo průběžné doplňování knihovny a pestrá nabídka metodických materiálů. U ostatních opatření byl významný rozdíl mezi mateřskými školami, které formulovaly cíle pro rozvoj předčtenářské

gramotnosti, a těmi, které cíle neformulovaly. Školy, které cíle formulovaly, v mnohem větší míře uváděly, že stanovily konkrétní strategie podporující rozvoj předčtenářské gramotnosti, průběžně hodnotily její rozvoj a aktivně motivovaly a podporovaly pedagogický sbor ke spolupráci na rozvoji předčtenářské gramotnosti.

Opatření základních škol v oblasti rozvoje čtenářské gramotnosti

ČŠI sledovala rozvoj čtenářské gramotnosti celkem ve 151 základních školách. Většina z navštívených škol formulovala cíle pro rozvoj čtenářské gramotnosti (78 % škol), malé školy (do 150 žáků) tak činily v o trochu menší míře. Téměř všechny základní školy přijaly nějaká opatření přispívající k rozvoji čtenářské gramotnosti. Nejčastěji školy uváděly udržování a průběžné doplňování knihovny a pestré nabídky metodických pomůcek. Častý byl také výskyt průběžného hodnocení rozvoje čtenářské gramotnosti a cílené podpory rozvoje čtenářské gramotnosti i v jiných předmětech. Výrazně nižší výskyt mělo vedení záznamů z činností zaměřených na rozvoj čtenářské gramotnosti a také stanovení konkrétní strategie podporující rozvoj čtenářské gramotnosti. Vliv velikosti školy byl patrný u zapojení do projektů a vedení záznamů z činností zaměřených na rozvoj čtenářské gramotnosti. Obě opatření byla častější na velkých školách.

Opatření středních škol v oblasti rozvoje čtenářské gramotnosti

Rozvoj čtenářské gramotnosti ČŠI sledovala v 50 středních školách. Většina z nich (70 %) formulovala cíle pro rozvoj čtenářské gramotnosti. Ve srovnání se sledovanými ZŠ byl podíl SŠ, které formulovaly tyto cíle, mírně nižší.

Většina škol přijala určitá opatření přispívající k rozvoji čtenářské gramotnosti. Zhruba polovina středních škol ustanovila konkrétní strategii podporující rozvoj čtenářské gramotnosti a vedla záznamy z činností vyučujících, které byly zaměřeny na rozvoj čtenářské gramotnosti. Méně často školy průběžně hodnotily rozvoj čtenářské gramotnosti (36 %) a udržovaly a průběžně doplňovaly knihovnu a pestrou nabídku metodických pomůcek (20 %).

Podrobná zjištění z šetření podpory, rozvoje a výsledků v oblasti čtenářské gramotnosti jsou uvedena ve Výroční zprávě České školní inspekce za školní rok 2012/2013 a tematických zprávách (viz příloha).

Podkapitola: Využití informací z šetření čtenářské gramotnosti

Jedním z cílů České školní inspekce je prostřednictvím tematických výstupů poskytnout pedagogické veřejnosti podporu v oblasti rozvoje čtenářské gramotnosti. Tato podpora může být následně využita ve vlastní praxi školy, ať již ve formě různých opatření, či nasměrování k postupům, jak analyzovat vlastní pozitivní a rizikové faktory či možnosti ke zlepšení apod.

Na základě skutečného stavu zjištěného ve vybraných školách, který je sledován v rámci příslušného období, a následného souhrnného vyhodnocení všech zjištění jsou v tematických výstupech uváděny závěry v podobě jednotlivých konkrétních zjištění, případných pozitivních a negativních zjištění, rizikových faktorů v oblasti čtenářské gramotnosti apod. V závěrech je uváděn i přehled o konkrétních potřebách škol vyplývajících z tematického šetření a případně i podněty a doporučení pro zlepšování podmínek a možná doporučení v oblasti rozvoje čtenářské gramotnosti.

KAPITOLA Jiná šetření v oblasti čtenářské gramotnosti

Podkapitola: Mezinárodní šetření čtenářské gramotnosti

Česká školní inspekce je partnerem MŠMT v realizaci dvou důležitých individuálních projektů národních: „Příprava a realizace mezinárodních výzkumů v počátečním vzdělávání a jejich zveřejnění (Kompetence I)“ a „Realizace mezinárodních výzkumů v oblasti celoživotního učení a zveřejnění jejich výsledků (Kompetence III)“. Součástí těchto projektů, spolufinancovaných z Evropského sociálního fondu prostřednictvím operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, je realizace zásadních mezinárodních šetření PISA, PIRLS, TIMSS, ICILS a TALIS. Výstupy z těchto šetření mají velký význam pro hodnocení vzdělávací soustavy České republiky.

PISA – zjišťování úrovně čtenářské, matematické a přírodovědné gramotnosti patnáctiletých žáků. Zprávy z tohoto šetření jsou k dispozici na webových stránkách České školní inspekce: <http://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/PISA>

TIMSS – zjišťování úrovně vědomostí a dovedností žáků 4. a 8. ročníku ZŠ v matematice a v přírodovědných předmětech. Zprávy z tohoto šetření jsou k dispozici na webových stránkách ČŠI: <http://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/TIMSS>

PIRLS – zjišťování úrovně čtenářské gramotnosti žáků 4. ročníku ZŠ. Zprávy z tohoto šetření jsou k dispozici na webových stránkách ČŠI: <http://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/PIRLS>

ICILS – získávání poznatků o dovednostech žáků v oblasti počítačové a informační gramotnosti. Zprávy z tohoto šetření jsou k dispozici na webových stránkách ČŠI: <http://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/ICILS>

TALIS – první mezinárodní výzkum, ve kterém jsou učitelé a ředitelé přímo dotazováni na školní prostředí, průběh vyučování a podmínky, ve kterých učitelé a ředitelé pracují. Zprávy z tohoto šetření jsou k dispozici na webových stránkách ČŠI: <http://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/TALIS>

Z výše uvedeného je patrné, že v různém rozsahu a zaměření se čtenářské gramotnosti věnují hned dvě mezinárodní šetření – PISA a PIRLS. Jednotlivé zprávy z mezinárodních šetření jsou k dispozici na příslušných odkazech.

Čtenářská gramotnost je sledována a šetřena také v rámci jednotlivých zemí, tedy prostřednictvím národního testování, a to celoplošného testování nebo výběrového šetření. S problematikou sledování gramotností seznamuje následující kapitola.

Podkapitola: Národní zjišťování v oblasti gramotností

Česká školní inspekce zjišťuje výsledky v oblasti gramotností mimo jiné i v rámci výběrového ověřování výsledků žáků (tzv. výběrové zjišťování výsledků žáků). Každý školní rok je toto výběrové zjišťování zaměřeno na jiné cílové skupiny žáků a jinou oblast vyučovaných předmětů.

Ve školním roce 2013/14 bylo výběrové zjišťování výsledků zaměřeno na žáky na úrovni 4. a 8. ročníku základních škol a 2. ročníku středních odborných škol. Šetření proběhlo elektronickou cestou prostřednictvím inspekčního systému elektronického testování (InspIS SET) ve dnech 19. 5. – 6. 6. 2014. Do vzorku bylo zařazeno celkem 384 škol, z toho 305

základních škol (včetně víceletých gymnázií) a 79 středních odborných škol. Školy byly do vzorku vybírány proporcionálně, podle sídla, velikosti či zřizovatele, v případě středních odborných škol byly zařazovány maturitní obory i obory vzdělání ukončované výučním listem. Testovanými oblastmi byly Člověk a jeho svět (4. ročník ZŠ), přírodovědná gramotnost a jazyková gramotnost – cizí jazyk (8. ročník ZŠ) a jazyková gramotnost – cizí jazyk (2. ročník SOŠ, obtížnost byla nastavena na požadavky konce základního vzdělávání, tedy na úroveň A2 dle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky).

Ve školním roce 2014/15 bylo výběrové šetření zaměřeno na žáky 9. ročníku základních škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií a žáky 3. ročníku vybraných oborů středních odborných škol, a to v oblasti společenskovedních předmětů (9. ročník ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií) a přírodovědných předmětů (9. ročník ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií a 3. ročník SOŠ).

Výběrové zjišťování ověřuje aktuální míru dosažení očekávaných výstupů podle příslušných rámcových vzdělávacích programů. Cílem zjišťování (testování) je poskytnout žákům, rodičům, učitelům, ředitelům škol i státu objektivizovanou a relevantní informaci o výsledcích vzdělávání.

Aktuální informace o dalších výběrových zjišťováních naleznete na stránkách ČŠI www.csicr.cz.

Výběrové zjišťování žáků probíhá elektronickou formou v rámci elektronického systému InspIS – modulu InspIS SET.

[InspIS SET – modul pro školní a domácí testování](#) je aplikací navazující na systém pro národní zjišťování výsledků vzdělávání žáků, která je k dispozici školám. Aplikace umožňuje školám a široké veřejnosti využít testy a úlohy zpřístupněné Českou školní inspekcí nebo zadat a využít testy a úlohy vlastní. Systém je možné využít pro testování přímo v hodinách při výuce i pro domácí přípravu. Umožní školám, žákům i rodičům získávat dle vlastního uvážení zpětnou vazbu o dosažené úrovni znalostí a dovedností žáků.

Více informací o systému InspIS naleznete na: <http://www.csicr.cz/cz/Informacni-systemy-QL/Informacni-systemy>.

KAPITOLA Role sledování gramotností v zahraničí

Základní gramotnosti představují v současné době stále více zdůrazňovaný aspekt vzdělávání. I z tohoto důvodu Česká školní inspekce vydala Analýzu současných systémů sledování a hodnocení kvality a efektivity ve vzdělávání (viz příloha č. 7). Součástí analýzy je například rozsáhlá komparace přístupů k definici kvality a efektivity ve vzdělávání v zemích OECD, porovnání nástrojů a metodik, které země OECD ke sledování a hodnocení kvality ve vzdělávání používají, nebo vyhodnocení šetření názorů všech relevantních účastníků vzdělávání v České republice na možné způsoby realizace a potenciální přínosy a rizika externího sledování kvality ve vzdělávání.

Analýza se mimo jiné zabývá hodnocením základních gramotností v rámci vzdělávacích systémů sledovaných zemí OECD. Vedle matematické, informační, přírodovědné, jazykové a sociální gramotnosti byla předmětem zájmu také čtenářská gramotnost.

Analýza představuje metodiky pro hodnocení dosažené úrovně základních gramotností jak v rámci mezinárodního testování, tak v rámci testování na úrovni sledovaných zemí OECD, zabývá se postavením základních gramotností v koncepčních dokumentech sledovaných zemí OECD, a to v návaznosti na dosahované výsledky v mezinárodním testování. Dále hodnotí

rámcové podmínky sledovaných zemí OECD pro rozvoj základních gramotností, sleduje korelační vztahy mezi dosahovanými úrovněmi základních gramotností sledovaných zemí OECD na jedné straně a rámcovými podmínkami pro rozvoj základních gramotností na straně druhé. Součástí je představení vybraných aspektů způsobů sledování podpory rozvoje základních gramotností ve sledovaných zemích OECD. Více viz srovnávací analýza v příloze.

Podkapitola: Analýza současných systémů sledování a hodnocení kvality a efektivity ve vzdělávání – základní informace

Mezinárodní metodiky a šetření

Analýza poukazuje na skutečnost, že jedním z hlavních zdrojů inspirace pro celou řadu metodik národních testování sledovaných zemí jsou metodiky mezinárodních šetření PISA, respektive PIRLS/TIMSS. Hodnocení jednotlivých metodik národních testování sledovaných států ukázalo na vysoký počet jejich společných znaků.

Tabulka 2-6 uvádí základní přehled pojetí šetření gramotností. Z přehledu je patrné, že čtenářská gramotnost je spolu s matematickou gramotností nejvíce šetřenou oblastí a absolutní většina sledovaných zemí využívá formy celoplošného testování.

Tabulka 2-6: Zaměření národního testování sledovaných zemí vzhledem k typům základních gramotností a k nim relevantním předmětům; tmavě modrá – celoplošné testování, světle modrá – výběrové šetření

Země	Čt	Mat	Př	Soc	Jaz	Inf
Austrálie						
Dánsko						
Finsko	Nepravidelně podle národního plánu testování					
Irsko	Výběrové i celoplošné					
Kanada	Celoplošné na úrovni provincií					
Německo						
Norsko	Plán do budoucna					
Nový Zéland						
Polsko	Humanitní vědy	Přírodní vědy	Přírodní vědy	Humanitní vědy		
Rakousko						
Slovensko						
Slovinsko						
Spojené státy	Celoplošné na úrovni států					
Švédsko						
VB – Anglie						

Pozn.: Čt – čtenářská, Mat – matematická, Př – přírodovědná, Soc – sociální, Jaz – jazyková, Inf - informační
Zdroj: vlastní zpracování – syntéza poznatků dílčích podkapitol

(Zdroj: Analýza současných systémů a efektivity ve vzdělávání, s. 199)

Základní gramotnosti v koncepčních dokumentech

Hlavní poznatky hodnocení lze shrnout následujícím způsobem:

- Tématu základních gramotností je v koncepčních dokumentech sledovaných zemí přikládán poměrně značný význam s tím, že jistou výjimku v tomto ohledu mohou představovat některé postsocialistické a severské země, včetně specifického vzdělávacího systému Finska. Za pozornost stojí, že v koncepčních dokumentech těchto zemí není zároveň explicitně zdůrazňován význam některého typu základních gramotností.
- Čtenářská a matematická gramotnost jsou svým významem nejčastěji zdůrazňované typy základních gramotností. Další typy základních gramotností jsou uváděny méně často s tím, že přírodovědná gramotnost je zmiňována v koncepčních dokumentech hospodářsky silných zemí (např. Německo, USA, Velká Británie – Anglie), jazyková gramotnost v koncepčních dokumentech anglicky nehovořících zemí (např. Německo, Rakousko, Norsko) a sociální gramotnost pak ve dvou skandinávských zemích zdůrazňujících aspekt rovných příležitostí (Finsko, Norsko). Konečně u řady zemí poukážme na soulad mezi zdůrazňovanými typy základních gramotností na jedné straně a zaměřením jejich národního testování na straně druhé.

Situace v České republice

Cíl rozvoje základních gramotností, respektive klíčových kompetencí, je uveden ve většině koncepčních dokumentů České republiky v oblasti vzdělávání (např. MŠMT 2001, MŠMT 2007, MŠMT 2011a, MŠMT 2013a). Bližší specifikace typů základních gramotností je však spíše méně častá a v podstatě zahrnuje:

- důraz na informační a jazykovou gramotnost v Národním programu rozvoje vzdělávání v České republice z roku 2001 (*viz MŠMT 2001*),
- důraz na čtenářskou, matematickou a přírodovědnou gramotnost v Dlouhodobém záměru vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR 2011–2015 (*viz MŠMT 2011a*). *Viz tematická zpráva v příloze č. 5.*

Klíčové kompetence

Klíčové kompetence jsou základním stavebním kamenem rovněž českých rámcových vzdělávacích programů, které kladou důraz na cíl rozvoje klíčových kompetencí v návaznosti na koncept celoživotního učení (*viz VÚP 2007a, MŠMT 2013a, VÚP 2007b, MŠMT 2010a, MŠMT 2010b, MŠMT 2010c*). Pojetí klíčových kompetencí v rámcových vzdělávacích programech však nepoužívá terminologii šesti základních gramotností. Vazby tak lze především hledat vzhledem ke specifikaci obsahu klíčových kompetencí a vzhledem k jednotlivým vzdělávacím oblastem (*viz např. ČŠI 2011a*). Tabulka 2-21 naznačuje podobu těchto vazeb a ukazuje na relevantnost všech šesti základních gramotností.

Tabulka 2-21: Vazby mezi základními gramotnostmi a obsahem rámcových vzdělávacích programů

Gramotnost	Klíčové kompetence
Čtenářská a jazyková	Vazby obsahu rámcových vzdělávacích programů ke čtenářské a jazykové gramotnosti lze hledat zejména v podstatě komunikativní klíčové kompetence. Rozvoj této klíčové kompetence je přitom explicitně zmiňován mezi cíli vzdělávací oblasti vztahené k jazyku a jazykové komunikaci.
Matematická	Vazby obsahu rámcových vzdělávacích programů k matematické gramotnosti lze identifikovat v rámci klíčové kompetence k řešení problémů, a v případě odborného vzdělávání na středních školách rovněž přímo ke klíčové kompetenci/gramotnosti matematické. Získání matematické gramotnosti je zároveň jedním z cílů vzdělávací oblasti vztahené k matematice. Tento cíl je explicitně zmiňován v aktuálním rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy. Za pozornost rovněž stojí, že rámcový vzdělávací program pro gymnázia hovoří o kvantitativní gramotnosti.
Přírodovědná	Přírodovědná gramotnost není v rámcových vzdělávacích programech explicitně uváděna. Hlavní vazby lze identifikovat vzhledem ke vzdělávacím oblastem spojeným s přírodou (např. Člověk a příroda pro základní školy a gymnázia) a s přírodovědným vzděláváním.
Informační	Vazby obsahu rámcových vzdělávacích programů k informační gramotnosti lze sledovat zejména ke klíčové kompetenci využití prostředků informačních a komunikačních technologií v rámci středního odborného vzdělávání a v nižší míře ke klíčové kompetenci komunikativní, která v sobě obsahuje aspekt využití ICT technologií pro komunikaci. Získání základní informační gramotnosti je zároveň jedním z cílů vzdělávací oblasti vztahené k informačním a komunikačním technologiím.
Sociální	Vazby obsahu rámcových vzdělávacích programů k sociální gramotnosti lze hledat zejména v rámci sociální a personální respektive občanské klíčové kompetence. Současně je sociální gramotnost relevantní rovněž k zaměření společenských vzdělávacích oblastí.

Zdroj: VÚP (2007a), MŠMT (2013a), VÚP (2007b), MŠMT (2010a), MŠMT (2010b), MŠMT (2010c)

(Zdroj: Analýza současných systémů a efektivity ve vzdělávání, s. 218)

Rámcové podmínky škol pro rozvoj základních gramotností

Zájem o podporu rozvoje základních gramotností je logicky dán v současnosti prominentním postavením konceptu klíčových kompetencí v cílech evropského vzdělávání (viz např. Eurydice 2012, tabulka 2-69 pro existenci národních strategií a národních programových iniciativ podpory rozvoje základních gramotností), přičemž Eurydice (2012 a 2011a) vyzvedává potřebu strategického přístupu k celé problematice.

Tabulka 2-69: Existence národních strategií a velkých národních iniciativ na podporu rozvoje základních gramotností v evropských zemích; tmavě modrá – národní strategie, světle modrá – velká národní programová iniciativa

Země	Gramotnost					
	Čtenářská	Matematická	Přírodovědná	Jazyková	ICT	Sociální
Česká republika						
Dánsko						
Finsko						
Irsko						
Německo						
Norsko						
Polsko						
Rakousko						
Slovensko						
Slovinsko						
Švédsko						
VB – Anglie						

Zdroj: Eurydice (2012)

(Zdroj: Analýza současných systémů a efektivity ve vzdělávání, s. 357)

Z uvedeného přehledu lze vysledovat, že v oblasti národních strategií a velkých národních programových iniciativ podpory rozvoje základních gramotností patří oblast čtenářské gramotnosti mezi ty nejvíce ošetřené a je středem zájmu jednotlivých zemí.

Situace v České republice

Jakým způsobem lze hodnotit situaci podpory rozvoje základních gramotností v České republice? ČŠI (2011a) hovoří o široké paletě nástrojů využívaných na podporu rozvoje matematické gramotnosti. Současně však ČŠI (2011a) označuje takovou podporu za vysoce nekoordinovanou, kdy systematický přístup k rozvoji matematické gramotnosti je pozorován v malém počtu škol, a to včetně chybějící práce se zaostávajícími žáky, respektive s absencí aplikace hodnoticích metod. Opětovně se tak projevuje slabá stránka českého vzdělávacího systému spojená s nejasnou implementací principů strategického plánování.

ČŠI (2011b) hovoří v podobném duchu ve vazbě na čtenářskou gramotnost, kdy mimo jiné poukazuje na chybějící strategie rozvoje čtenářské gramotnosti, a to jak na národní úrovni, tak na úrovni škol. Velký počet škol zároveň neformuluje cíle ve vazbě na čtenářskou gramotnost, chybí rovněž systém hodnocení a monitoringu na školní úrovni. Hodnocení výročních zpráv 28 náhodně vybraných základních škol, respektive gymnázií potvrzuje poměrně nízký stupeň proniknutí celého konceptu základních gramotností do těchto dokumentů (viz tabulka 2-71).

Tabulka 2-71: Počet základních škol (N=28) a gymnázií (N=28) zmiňujících ve svých výročních zprávách pro rok 2011/2012 alespoň jednou daný typ základní gramotnosti

Základní gramotnost	Počet základní škol	Počet gymnázií
Čtenářská	16	3
Matematická	4	3
Přírodovědná	1	3
Jazyková	1	2
Informační	9	4
Sociální	0	0

Zdroj: vlastní zpracování na základě výročních zpráv pro rok 2011/2012 náhodně vybraných základních škol a gymnázií

(Zdroj: Analýza současných systémů a efektivity ve vzdělávání, s. 363)

MŠMT (2012) pak zmiňuje hlavní problémy spojené s rozvojem a podporou základních gramotností v českém vzdělávacím systému:

- nejasnost ve významu celého konceptu základních gramotností,
- vágní formulace cílů ve vazbě na základní gramotnosti,
- omezená nabídka dat týkajících se úrovně základních gramotností,
- nesystematický přístup k podpoře rozvoje základních gramotností, chybějící finanční a metodická podpora,
- nedostatečná pozornost věnovaná zaostávajícím i nadaným žákům.

Analýza jako potenciální krok k řešení výše uvedených skutečností volá po formulaci koncepčního přístupu k rozvoji základních gramotností, v rámci něhož je spatřováno pět hlavních oblastí intervencí (viz MŠMT 2012):

- kvalita kurikula a standardů vzdělávání,
- odměňování učitelů,
- zlepšování znalostí učitelů a ředitelů škol,
- hodnocení výsledků žáků,
- tvorba legislativních dokumentů.